

Téma:

BEZDOMOVEC – PRODUKT DOBY

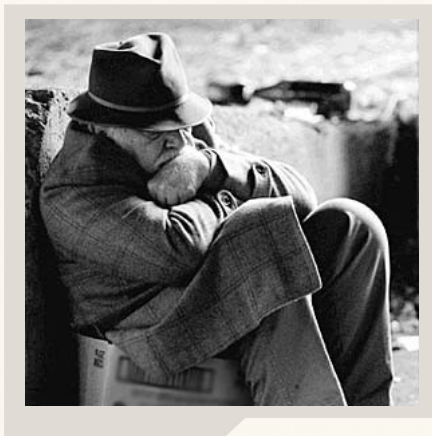
Vážení přátelé a kolegové,

dostává se Vám do ruky třetí odborná příloha Zpráv z Charity. Tentokrát bude věnována bezdomovství. V článku se autor snaží nastínit problematiku bezdomovství, příčiny vzniku tohoto fenoménu a také sociální služby, které jsou v České republice bezdomovcům poskytovány. Jedná se o pouhé nastínění problematiky, nikoli o hloubkovou analýzu tohoto závažného sociálního problému.

Bezdomovec – produkt doby?

Kdo je vlastně onen „Bezdomovec“? Mnoho lidí žije v přesvědčení, že typický bezdomovec je osoba sedící na lavičce v parku nebo na nádraží, holdující levnému alkoholu, mající na sobě otrhané špinavé věci a obtěžující slušné občany žebráním. Ano, i takto samo sebou může bezdomovec vypadat a mnozí z nás tento obraz znají, když přijedou na Hlavní nádraží v Praze. Skutečnost ovšem může být zavadějící.

„Pojem bezdomovec je podle názoru některých autorů zatížen hluboce zakořeněnými stereotypy“ (Matoušek, 2005). Není jednoduché konkrétně vymezit pojem bezdomovec a v současné literatuře se objevuje mnoho definicí a kategorií.

Jednu z nich uvádí Vágnerová, která definuje bezdomovce z pohledu psychopatologického takto:

„Bezdomovec může být osobou bez trvalého bydliště nebo je tzv. osobou bez přístřeší, která sice oficiálně trvalé bydliště má, ale z nějakého důvodu jej nechce nebo nemůže užívat. Takový člověk obvykle nemá ani zaměstnání a rodinu, resp. jeho vztahy s příbuznými jsou natolik narušené, že zcela ztratily svou funkci. Nemá téměř žádné vazby ke společnosti, zůstává izolován na jejím okraji. Bezdomovectví je výsledkem generalizovaného psychosociálního selhání, spojeného se ztrátou komplexu běžných rolí. Takovým způsobem bývají obvykle postiženi lidé s dysfunkční osobností, s nedostatečnými kompetencemi a s negativními návyky“ (Vágnerová, 2002)

Podle nejužší definice můžeme hovořit o lidech bez domova a bez střechy nad hlavou, zákony zmiňují tzv. osoby bez přístřeší. Jak z výše uvedené definice Vágnerové vyplývá, tak bezdomovství není pouze problémem bydlení. Jedná se o komplexní problém, který zapříčiňuje více faktorů a to jak psychosociální selhání jedince, tak i selhání veřejné a sociální politiky státu.

Bezdomovství dnes

V dnešní době existují tři základní formy bezdomovství. Jedná se o formu zjevnou, která je viditelná pro širší veřejnost. Jsou to osoby žijící na ulicích, nádražích a které využívají sociální služby jim nabízené. Další forma bezdomovství je poměrně rozsáhlejší – jedná se o formu skrytou. Tito bezdomovci nevyužívají sociální služby, ale jsou v podstatě ve stejné situaci jako zjevní bezdomovci. Obývají opuštěné budovy, kanály, squaty, v lepších případech přespávají u známých. Třetí skupinou jsou tzv. potencionální bezdomovci, tedy lidé bezprostředně ohrožení bezdomovstvím. Do této kategorie jsou zařazováni jednak lidé, kteří mají problémy s placením nájemného, dlouhodobě nezaměstnaní, drogově závislí, alkoholici, psychicky a fyzicky nemocní, ale také lidé čekající na propuštění z věznic, dětských domovů a psychiatrických léčeben.

Historie a možné příčiny bezdomovství

Bezdomovství jako fenomén však není úplně novým pojmem. O bezdomovství se začíná hovořit v souvislosti s ekonomickou transformací České republiky. V systému vedeném komunistickými idejemi člověk musel pracovat a zdržovat se v místě trvalého bydliště. Pokud tak nečinil, byl trestně stíhán pro příživnictví. *„Po roce 1948 byla existence lidí bez přístřeší pouze neoficiální, teprve až téměř o 34 let později byli v Praze evidováni jako tzv. krajánci., kterým byly přidělovány nouzové prostory v ubytovnách“* (Langerová, 2007). Režim zkrátka bezdomovství nepřipouštěl, odmítal a také autokraticky potlačoval a reguloval.

Veškerá sdružení poskytující pomoc, charitativní a církevní organizace byly v padesátých letech zlikvidovány. Namísto nich byla budována hustá síť státních sociálních institucí – domovy důchodců, dětské domovy, domovy pro dlouhodobě nemocné, tělesně či mentálně postižené osoby, psychiatrické ústavy apod., kde často kvalita péče z nedostatku financí a neobornosti personálu trpěla. Změna nastala až po revoluci, kdy dochází k pěti zásadním změnám ve společnosti. Jako první bych zmínil *zrušení trestnosti příživnictví*. Upadl strach z trestního stíhání a lidé začali využívat možnosti svobodné volby. Dalším významným faktorem, který přispěl k odkrytí bezdomovství v ČR, bylo *zrušení povinnosti pracovat*. To vedlo k tomu, že podniky začali propouštět spoustu lidí, jejichž místa

byla často uměle vytvořená a byla neefektivní a spíše zatěžovala firmy, než aby jim byla ku prospěchu.

Přijetí základní listiny práv a svobod člověka. Listina zaručuje účinnou realizaci práv a svobod každému občanu, tudíž i právo na svobodnou volbu stylu života. *Rozsáhlá amnestie v roce 1990*, kdy prezident Havel propustil cca 16000 vězňů, kteří nebyli připraveni na návrat do nového systému. Spousta z nich se neměla kam vrátit, nenašli práci, a proto na sebe problém bezdomovství poprvé viditelně upozornil.

V neposlední řadě k bezdomovectví přispělo i rušení velkých podniků a podnikových ubytoven. Rušení podnikových ubytoven znamenalo pro řadu pracovníků ztrátu bydlení, trvalého bydliště a s nadějí se stěhovali do velkých měst, která jim ovšem práci a ubytování velmi často nabídnout nemohla. Toto byly nejčastější faktory, které zapříčinily vznik bezdomovství v ČR. V současné době jsou faktory, které ovlivňují výskyt bezdomovství následující. Faktory objektivní, mezi které řadíme například politiku zaměstnanosti, bytovou politiku, sociální politiku daného státu atd. „*V naší společnosti lze za hlavní příčiny přispívající k nárůstu počtu osob bez domova považovat neadekvátní politiku zaměstnanosti, nedostatek sociálních bytů a nevyhovující podporu znevýhodněných osob.*“ (Matoušek 2005) *Bezdomovství má však i své individuální příčiny u jednotlivců. „Změnou životní doby a stylu došlo k*

sociálnímu a ekonomickému rozdělení obyvatelstva a obzvláště zranitelné jsou osoby, které se nedokázaly novým změnám přizpůsobit. Jedná se o lidi, kteří nedokážou nést za svůj život individuální odpovědnost a jejichž osobnost může být zneužita k tomu, že skončí bez materiálních prostředků a v určitých případech i bez přístřeší. Jedná se o lidi oslabené mentálně, tělesně, věkem, nízkým vzděláním, sociálním původem, frustrací z dětství, bez rodinného zázemí, neschopností navázat přiměřené mezilidské vztahy. Velmi často jsou oslabeni kombinací těchto znaků.“ (Korunková, 2003)

Jedny z nejčastějších příčin jsou rozvody, alkoholismus a jiné závislosti, návrat po výkonu trestu a nevyřešená bytová situace, opuštění dětského domova, psychické a mentální poruchy atd. „*Důvodů pro to, aby se stal člověk bezdomovcem, existuje celá řada. Pak velmi záleží na psychické síle člověka, zda dokáže nastalou situaci vyřešit. Může ji řešit formou pomoci v nějaké instituci a pak se vlastním snažením dokáže znovu včlenit do společnosti.*“ (Popelka, 2010). Stát se bezdomovcem opravdu není tak složité jak si mnozí mohou myslet. V dnešní složité době existuje spousta nástrah a pastí, do kterých se člověk může chytit a těžko se z nich pak dostává. Stačí opravdu málo a člověk se, ne vždy vlastní vinou, ocitá na ulici. Poté opravdu záleží pouze hlavně na něm, na jeho silách svou situaci znovu začít řešit.

Sociální služby bezdomovcům

V České republice v současné době existuje mnoho zařízení a sociálních služeb, které dávají možnost bezdomovcům svou situaci řešit. Zákon vymezuje tři základní sociální služby pro bezdomovce. Nízkoprahové denní centra, noclehárny a azylové domy. Zákon č. 108/2006 o sociálních službách je vymezuje takto:

§57 Azylové domy

§57 (1) Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.

§57 (2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,
- b) poskytnutí ubytování,
- c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

§ 61 Nízkoprahová denní centra

§61 (1) Nízkoprahová denní centra poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby pro osoby bez příštěší.

§61 (2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu,
- b) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,
- c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí

§63 Noclehárny

§63 (1) Noclehárny poskytují ambulantní služby osobám bez příštěší, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování.

§63 (2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu,
- b) poskytnutí přenocování.

Zákon ještě vymezuje Domy na půli cesty, což jsou zařízení pro děti, které opouští dětské domovy a Azylové domy pro matky s dětmi.

Lidé, kteří se ocitli na ulici, potřebují základní zázemí k tomu, aby se pokusili svou situaci řešit. Tuto službu zajišťují mnohé nízkoprahové denní centra. „Kvalitní zajištění základních životních potřeb je podmínkou úspěšné reintegrace. Lidé přicházející z ulice potřebují místo k odpočinku, jídlo, teplo, základní lékařskou péči, očistu, ošacení.“ (Matoušek, 2005)

Člověk, který tráví 24 hodin denně na ulici, bude jistě vyčerpaný, zanedbaný a nemá moc velké šance na návrat do normálního života. Pokud nejsou uspokojeny naše základní fyziologické potřeby, nemohou být uspokojovány ani další. To je všeobecně známá věc, kterou definoval americký psycholog Abraham Maslow. Mezi takové základní fyziologické potřeby můžeme s ohledem na bezdomovce zařadit například potřebu příjmu vody a potravy, potřebu základní hygieny, potřebu spánku, tepla a v

neposlední řadě i potřebu vyměšování a vylučování. To vše člověk žijící na ulici nedostává, a pokud ano, tak s velkými problémy a úskalími. V nízkoprahových denních centrech často zařízení poskytují právě základní služby, jako je možnost základní hygieny, možnost ošacení, poskytnutí bezpečného prostoru, tepla a možnost sociálního kontaktu skrze kontaktní pracovníky, kteří zde uživatele kontaktují a zajímají se o jeho problémy. Už ten samotný fakt zájmu o uživatele v něm vzbuzuje určitou naději, pocit, že se o něj někdo ještě zajímá a že společnost na něj ještě úplně nezapomněla. Některá denní centra poskytují také nestandardní či nadstandardní služby jako například zdravotní péči pro bezdomovce nebo potravinovou pomoc. Nízkoprahová denní centra jsou službou bezplatnou a anonymní. Mluvíme zde o principu nízkoprahovosti, který bych charakterizoval jako maximálně dostupný pro klienty z cílové skupiny, bezbariérový (ve smyslu času, prostoru, financí, psychiky), anonymní, dobrovolný a sociálně potřebný pro klienty z cílové skupiny, kteří sami definují svoje subjektivní potřeby.

Tuto službu uživatelé buď znají a využívají ji, nebo ji neznají a jsou na ulici, bez jakékoliv podpory. To potom nastává úkol pro terénní sociální pracovníky, kteří kontaktují uživatele v jejich přirozeném prostředí (ulice, opuštěné budovy, squaty, atd..) a nabízejí uživatelům návazné služby. Každé denní centrum by mělo mít vybavenou

společenskou místnost se židlemi a stoly, kuchyní, koupelnou, toaletami a šatníkem.

Další službou pro bezdomovce jsou tzv. noclehárny. U noclehárny se již úplně o nízkoprahovosti mluvit nedá, jelikož zde by se již měla evidovat uživatelova identita. Uživatel však nemusí mít občanský průkaz a ani průkaz totožnosti a o své totožnosti nemusí říkat pravdu. Většina nocleháren zajišťuje skoro ty samé služby jako nízkoprahová denní centra, s tím, že noclehárny jsou obohacené o možnost přespání. Služba noclehárny je již zpoplatněná. Cena za jeden nocleh se pohybuje v rozpětí mezi 20 – 50 korunami za nocleh. Provozní doba noclehárny začíná většinou ve večerních hodinách a končí ráno. Provozní doba nízkoprahových denních center je hlavně v denních hodinách. Při příchodu se klient prokáže dokladem, nebo podepíše smlouvu o ubytování na noclehárně, poté je seznámen s řádem noclehárny. Poté se vysprchuje a je mu přidělena postel, kde může přespát. Ráno je mu nabídnuta spolupráce a oblečení, pokud odmítne, může odejít. Pokud však má zájem začít řešit svou situaci, pracovníci noclehárny ho směřují za sociálním pracovníkem, který s uživatelem vede řízený rozhovor za účelem zjištění příčin jeho nouze.

Poslední a zřejmě nejnáročnější na poskytování je služba azylový dům. *„Azylové domy představují komplex služeb poskytujících individuální, důstojnou, nepřetržitou koncepční pomoc osobám, které se ocitnou v*

krizové situaci. Plní funkci reintegračního zařízení, které zachycuje, ubytovává a za pomoci širší spolupráce pomáhá hledat uplatnění či zakotvení pro lidi bez příštěší a pro lidi v nouzi. Tyto zařízení jsou určeny pro muže, ženy a matky s dětmi. Cílem těchto služeb je pomoci klientům, aby byli schopni řešit samostatně své problémy a stali se nezávislími na systému sociální pomoci nebo aby se jejich závislost minimalizovala.“
(Vacínová,2006).

Uživatelé azylových domů jsou zapojováni do řešení své situace prostřednictvím individuálních plánů a je posilována jejich zodpovědnost za sebe samé. S uživateli je sepsána smlouva o ubytování na azylovém domě, ve které se zavazují k řešení svojí situace a k placení nájemného, jehož výše je často nastavená tak, aby byl uživatel schopen měsíčně platit. Pokud se uživatel vyhýbá spolupráci, či porušuje domovní řád ubytovny, může být sankcionován, a to až vyloučením ze služby. Je tedy čistě na uživateli, zdali nabízenou pomoc přijme a využije ji. Ve většině azylových domů je délka pobytu omezena. Nemělo by se ale stávat, že uživatel bude službu využívat déle než tři roky. Tato doba je relativně dost dlouhá na to, aby si uživatel našel práci, splatil své dluhy a naučil se základním návykům potřebným pro samostatný život. Velkou mezerou v našem prostředí jsou návazné služby pro bezdomovce, kteří již prošli azylovým domem, našli si zaměstnání, ale často jejich příjem nestačí na pokrytí nákladů

spojených s bydlením, např. v podnájmu. Stát by měl proto dlouhodobě podporovat myšlenku tzv. sociálního bydlení, které by bylo ku prospěchu právě těmto osobám. Jedná se o byty buď státní, nebo městské s regulovaným nájmem, ve kterých by člověk usilující o integraci mohl trvaleji žít. Trend se spíše ubírá opačným směrem, kdy města prodávají byty do osobního vlastnictví.

Závěrem

Problematika bezdomovství představuje závažný humanitární problém, který je dost často podceňován. Často je na bezdomovce pohlíženo jako na něco odpudivého a na někoho, kdo si svou situaci zavinil sám a je mu v ní dobře. Realita je ovšem jiná – tito lidé jsou stejní jako ostatní, bohužel pouze neměli tolik štěstí, možná neměli funkční rodinu, možná prohráli boj s alkoholem, možná si tuto cestu vybrali sami. Důležité ale je, že i v dnešní době mají možnost návratu k normálnímu životu, a že existují organizace, ale i jednotlivci, kteří těmto lidem podávají pomocnou ruku a snaží se jim v jejich leckdy velmi trnité cestě pomoci. Často, však nestačí pouze pomoc nabízet, mnohdy bývá obtížnější pomoc přijmout. To už ale záleží na jednotlivcích, na jejich úsilí, touze po návratu a možná i trochu na štěstí.

*Bc. Jan Marek
Terénní sociální pracovník
Dům P. Marie Pomocné
Farní charita Litoměřice*

Zařízení v rámci Diecézní charity Litoměřice

Zařízení	Místo	Provozovatel
Dům Svaté rodiny – Nízkoprahové denní centrum	Česká Kamenice	OCH Česká Kamenice
Dům Svaté rodiny – Dům na půl cesty	Česká Kamenice	OCH Česká Kamenice
Dům Svaté rodiny – Domov se zvláštním režimem	Česká Kamenice	OCH Česká Kamenice
Dům Jonáš – Dům pro matky s dětmi v tísní	Česká Lípa	FCH Česká Lípa
Domov sv. Anny – Domov pro matky s dětmi v tísní	Stráž nad Nisou	OCH Liberec
Domov sv. Moniky – Domov pro matky s dětmi v tísní	Liberec	OCH Liberec
Dům P. Marie Pomocné - Nízkoprahové denní centrum, Azylový dům, Noclehárna	Litoměřice	FCH Litoměřice
Terénní služba pro osoby ohrožené soc. vyloučením	Lovosice	FCH Lovosice
Azylový dům Osek	Osek	OCH Most
Azylový dům Duchcov	Duchcov	OCH Most
Noclehárna Duchcov	Duchcov	OCH Most
Centrum „Rodina v tísní“ v Oseku - Azylový dům pro matky s dětmi, Dům na půl cesty	Osek	OCH Most
Dům Agapé - Dům pro matky s dětmi v tísní, Dům na půl cesty	Krupka	OCH Teplice
Dům Agapé II. - Dům se sociální službou pro rodiny v tísní	Krupka	OCH Teplice
Azylový dům Samaritán	Ústí nad Labem	OCH Ústí nad Labem
Centrum pomoci Samaritán	Ústí nad Labem	OCH Ústí nad Labem
Noclehárna Samaritán	Ústí nad Labem	OCH Ústí nad Labem
Domov sv. Máří Magdalény - domov pro handicapované matky s dětmi, poradna pro osoby s handicapem, centrum sociální rehabilitace	Jiřetín pod Jedlovou	DCH Litoměřice

Použitá literatura:

KORUNKOVÁ, M. *Lidské zdroje na trhu práce*. Praha: Professional Publishing, 2003.

LANGEROVÁ, L. (2007): *Bezdomovectví jako sociální fenomén naší doby*. [*diplová práce*] České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta

MATOUŠEK, O. (2005). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál

POPELKA, M. (2010): *Nezaměstnanost a bezdomovectví jako sociální problém*. [*diplová práce*] Zlín: Univerzita Tomáše Baťi, Fakulta humanitních studií

VÁGNEROVÁ, M. (2002): *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha

VACÍNOVÁ, T. (2006): *Problematika bezdomovectví*. In.: *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*. Praha, UJEP

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách